ЗМІСТ

Lex electronica: філософсько-правові засади діджитал-трансформації сучасного права

Подивитись анотацію та купити на **jurkniga.ua**

Анотація

Монографію присвячено з’ясуванню філософсько-правових засад lex electronica, що формується в рамках транснаціонального правопорядку. Роботу написано в рамках НДР «Проблеми праворозуміння, правотворчості та правореалізації в умовах глобалізації та цифрової трансформації», що здійснена у КНЕУ імені Вадима Гетьмана у 2021 – 2025 рр.

Автори виходять з того, що як гранично узагальнене поняття lex electronica охоплює такі правоутворення як lex informatica, lex networkia, lex AI. У монографії вперше системно порівнюються чотири сучасні концепти lex electronica: (1) плюралістично-онтологічний (граничної множинності джерел і методів); (2) аксіологічний (морально-етичний); (3) неоетатистський (верховенства держави над нетократією); (4) лібертаріанський (орієнтований на саморегулювання та альтернативні онлайн-способи розв’язання спорів).

У процесі підготовки окремих положень цієї монографії автори використовували ChatGPT (OpenAI) для аналітичного опрацювання матеріалу та формулювання узагальнень. Згенеровані за допомогою ChatGPT положення, за винятком тих, які прямо цитуються в роботі, не розглядалися як самостійні доктринальні джерела та підлягали перевірці авторами та редакторами за первинними науковими і нормативними джерелами.

Видання призначене для викладачів правових дисциплін, студентів, слухачів та аспірантів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто самостійно вивчає філософські та науково-теоретичні засади права інформаційного суспільства.

**Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана**

LEX ELECTRONICA:

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІДЖИТАЛ-ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА

Монографія

ЮРІНКОМ ІНТЕР
Київ–2026

УДК 355:340.12(075.8)
Л33

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(протокол № 11 від 31 серпня 2026 р.)

Рецензенти:

Є. О. Харитонов, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України (Національний університет «Одеська юридична академія»);

А. В. Омельченко, доктор юридичних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана);

С. П. Рабінович, доктор юридичних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка);

М. Л. Миронцов, доктор фізико-математичних наук, професор (Інститут прикладних систем управління Національної академії наук України, відділ інформаційних технологій; ПАТ «Геофізичне обладнання НАДРА»);

В. А. Мандрагеля, доктор філософських наук, професор (Національний університет «Чернігівська політехніка»).

Lex electronica: філософсько-правові засади діджитал-трансформації сучасного права :
Л33 монографія / за заг. ред. Ф. П. Шульженка та О. О. Гайдуліна. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 624 с.

ISBN 978-617-8799-18-2

Монографію присвячено з'ясуванню філософсько-правових засад *lex electronica*, що формується в рамках транснаціонального правопорядку. Роботу написано в рамках НДР «Проблеми праворозуміння, правотворчості та правореалізації в умовах глобалізації та цифрової трансформації», що здійснена у КНЕУ імені Вадима Гетьмана у 2021 – 2025 рр.

Автори виходять з того, що як гранично узагальнене поняття *lex electronica* охоплює такі правоутворення як *lex informatica*, *lex networkia*, *lex AI*. У монографії вперше системно порівнюються чотири сучасні концепти *lex electronica*: (1) плюралістично-онтологічний (граничної множинності джерел і методів); (2) аксіологічний (морально-етичний); (3) неоетатистський (верховенства держави над нетократією); (4) лібертаріанський (орієнтований на саморегулювання та альтернативні онлайн-способи розв'язання спорів).

У процесі підготовки окремих положень цієї монографії автори використовували *ChatGPT* (*OpenAI*) для аналітичного опрацювання матеріалу та формулювання узагальнень. Згенеровані за допомогою *ChatGPT* положення, за винятком тих, які прямо цитуються в роботі, не розглядалися як самостійні доктринальні джерела та підлягали перевірці авторами та редакторами за первинними науковими і нормативними джерелами.

Видання призначене для викладачів правових дисциплін, студентів, слухачів та аспірантів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто самостійно вивчає філософські та науково-теоретичні засади права інформаційного суспільства.

УДК 355:340.12(075.8)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

© Шульженко Ф. П., 2026
© Гайдулін О. О., 2026
© Юрінком Інтер, 2026

ISBN 978-617-8799-18-2

120

РІЧНИЦІ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА ПОСВЯЧУЄТЬСЯ

Університету, який, долаючи межі епох,
зберігає вірність знанням,
відкриває нові горизонти науки,
економіки та права
для формування
людиновимірного
інформаційного суспільства





МОНОГРАФІЯ ПРИСВЯЧЕНА ПАМ'ЯТІ ДЖОНА ПЕРРІ БАРЛОУ (JOHN PERRY BARLOW: 1947–2018)

— американського політичного філософа-есеїста, кіберлібертаріанця, одного із засновників Electronic Frontier Foundation (1990) та автора програмного маніфесту ***«A Declaration of the Independence of Cyberspace» (1996)****. Цьому документу, найвпливовішому у формуванні лібертаріанської концепції розвитку Інтернету, у лютому 2026 року виповнилося 30 років. Ця декларація істотно вплинула на становлення сучасної концепції* ***Lex electronica****, а також викликала дискусію щодо співвідношення державного суверенітету, свободи інформації та приватного алгоритмічного регулювання в цифровому середовищі.*

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Ф. П. Шульженко (керівник авторського колективу), доктор політичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України — **§ 1.1**, **§ 1.3** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 2.1** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 3.1** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 3.2** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним).

О. Д. Крупчан, академік НАПрН, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України — **Вступ**, **§ 1.2**.

О. О. Гайдулін, доктор юридичних наук, професор — **Передмова**, **§ 1.3** (у співавторстві з Ф. П. Шульженком), **§ 2.1** (у співавторстві з Ф. П. Шульженко), **§ 2.2** (у співавторстві з О. С. Перепелинською), **§ 2.3**, **§ 2.4** (у співавторстві з О. С. Перепелинською), **§ 2.5**, **§ 3.1** (у співавторстві з Ф. П. Шульженком), **§ 3.2** (у співавторстві з Ф. П. Шульженком), **§ 4.6** (у співавторстві з Т. О. Пікулею), **§ 5.2** (у співавторстві з І. М. Шарковою), **§ 5.3** (у співавторстві з Т. О. Пікулею), **§ 5.4**, **Висновки** (у співавторстві з Л. О. Кожурою).

Л. О. Кожура, доктор юридичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України — **§ 4.3** (у співавторстві з О. М. Гришко та В. В. Власенко), **§ 4.4** у співавторстві з О. М. Гришко та В. В. Власенко), **Висновки** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним).

В. І. Риндюк, доктор юридичних наук, професор — **§ 2.6**, **§ 4.1.**

І. М. Шаркова, кандидат юридичних наук, доцент — **§ 1.1**, **§ 3.3** (у співавторстві з О. С. Перепелинською), **§ 3.4**, **§ 5.2** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним).

М. Г. Кравченко, доктор юридичних наук, старший дослідник — **§ 4.5**.

В. В. Власенко, кандидат юридичних наук, доцент — **§ 4.2**, **§ 4.3** (у співавторстві з Л. О. Кожурою та О. М. Гришко), **§ 4.4** у співавторстві з Л. О. Кожурою та О. М. Гришко).

О. М. Гришко, кандидат юридичних наук, доцент — **§ 4.3** (у співавторстві з Л. О. Кожурою та В. В. Власенко), **§ 4.4** у співавторстві з Л. О. Кожурою та В. В. Власенко), **§ 5.1.**

Т. О. Пікуля, кандидат юридичних наук, доцент — **§ 4.6** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 4.7**, **§ 5.3** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним).

О. С. Перепелинська, доктор філософії у галузі права (PhD) — **§ 2.2** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 2.4** (у співавторстві з О. О. Гайдуліним), **§ 3.3** (у співавторстві з І. М. Шарковою), **§ 5.5.**

Зміст

Передмова 9

Вступ
Необхідність виходу дослідження *LEX ELECTRONICA* на найвищий світоглядний рівень 12

Розділ 1. Методологія дослідження: дороговказний потенціал світоглядного знання

§ 1.1. Юснатуралістичний характер загальної методології дослідження правових систем інформаційного суспільства 25

§ 1.2. Поворот від загальної теоретичної юриспруденції до філософії приватного права 37

§ 1.3. Постмодерністська світоглядна революція у правовій свідомості в умовах глобалізації та діджиталізації 52

Розділ 2. Онтологія LEX ELECTRONICA: системність проти еклектики

§ 2.1. Теоретико-філософський концепт та правова природа *lex electronica* 69

§ 2.2. Система джерел *lex electronica* через призму нормативного потенціалу технічної архітектури 88

§ 2.3. Система принципів та методів правового регулювання, що забезпечують єдність різноманітних джерел *lex electronica* 109

§ 2.4. Дискреційний метод та метод саморегулювання *lex electronica* 126

§ 2.5. Алгоритмічний метод правового регулювання *lex electronica*: стан концептуалізації та перспективи розвитку 141

§ 2.6. Інтегруюча складова системи методів правового регулювання *lex electronica*: співрегулювання та конвергенція 155

Розділ 3. Аксіологія LEX ELECTRONICA у світлі нової парадигми філософії права

§ 3.1. Принципові зміни в аксіології права в інформаційному суспільстві ... 177

§ 3.2. Основні морально-правові парадигми та їх еволюція в інформаційну епоху ... 188

§ 3.3. Посилення тренду зловживання правом в інформаційну епоху ... 207

§ 3.4. Вплив концепту добросовісності (*bona fides — good faith*) на формування морально-філософської парадигми *lex electronica* ... 231

Розділ 4. LEX ELECTRONICA через призму етатистської альтернативи нетократії

§ 4.1. Реанімація етатистського праворозуміння в рамках концепції нетократії ... 254

§ 4.2. Концепт електронного урядування: стан та перспективи реалізації філософії нового публічного правопорядку ... 273

§ 4.3. Актуалізація в Україні законодавчого процесу у сфері інформаційного права під впливом викликів часу ... 290

§ 4.4. Сучасна практична філософія законодавчого впорядкування інформаційної сфери: кодифікація без достатньої концептуалізації ... 314

§ 4.5. Смислова єдність доктрини та законодавства в процесі цифрової трансформації права: філософські роздуми навколо досвіду Німеччини для України ... 338

§ 4.6. Модель європейської супранаціональної інтеграції у приватноправовій сфері, що має гарантувати інформаційну безпеку ... 368

§ 4.7. Процес формування європейської *lex electronica*: етатистські тренди на наднаціональному рівні правової інтеграції ... 385

Розділ 5. Лібертаріанський концепт LEX ELECTRONICA: на порозі нового правопорядку в інтерактивному кіберпросторі

§ 5.1. Лібертаріанські новації в постмодерністському розумінні права: *lex electronica* та права людини 406
§ 5.2. Лібертаріанський екстремізм у формуванні інформаційного права: Декларація незалежності у кіберпросторі та питання інтернет-піратства 420
§ 5.3. Природний розум чи штучний інтелект? Два трактування правової раціональності в інформаційну епоху 439
§ 5.4. Процесуальна *lex electronica*: істотні характеристики алгоритмічної (цифрової) справедливості (*Algorithmic Justice*) 461
§ 5.5. Актуальні проблеми цифровізації міжнародного комерційного арбітражу 479

Загальні висновки 497
Список використних джерел 547
Додатки 605
Abstract 615

Передмова

Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тілько
На чужому полі.
В своїй хаті своя
й правда,
І сила, і воля.

Тарас Шевченко
«І мертвим, і живим, і ненародженним
землякам моїм в Украйні і не
в Украйні моє дружнєє посланіє»

Цінність ідей не тотожна їхній істинності. Істина є лише одним із критеріїв оцінки думки. Не менш важливою є її евристична і навіть провокаційна сила — здатність поставити під сумнів очевидне, оголити приховані суперечності та примусити переосмислити те, що тривалий час вважалося безальтернативним. У цьому сенсі навіть утопічні або нездійсненні концепції можуть мати виняткову історичну цінність.

Є ідеї, призначені для розбудови, а є ідеї, покликані розхитувати підвалини. Другі нерідко виявляються не менш цінними за перші. Їхнє призначення — не створити нову догму, а зробити неможливою стару. Саме тому інтелектуальний екстремізм інколи виявляється продуктивнішим за поміркований конформізм.

Парадокс розвитку філософсько-правової думки полягає в тому, що найвпливовішими нерідко стають не ті ідеї, які безпосередньо перетворюються на норми права, а ті, що своєю інтелектуальною безкомпромісністю змушують правників переглянути власні застарілі аксіоми.

Саме тому навіть радикальні й згодом частково спростовані концепції — на кшталт кіберлібертаріанської «Декларації незалежності кіберпростору» Джона Перрі Барлоу (*John Perry Barlow*) — можуть мати значно більшу історичну вагу, ніж багато прагматичних програм і реформ. Їхня сила полягає не в буквальній здійсненності, а в

здатності започаткувати деконструкцію застарілих парадигм і окреслити межі нового правового, постмодерністського мислення.

Так само і пропонована монографія задумана не як нудотно саєнтована інструкція-протокол для ретельного вдосконалення вітчизняного інформаційного законодавства за лекалами супермодернової світової правової думки[1]. Відверто кажучи, ця робота, створена за результатами «вільних» рефлексії комп'ютерних дилетантів-чайників навколо *lex electronica,* скоріше «провокація» до роздумів щодо майбутньої її теорії, ніж сама теорія в готовому для експлуатації вигляді.

У такій «агітаційно-пропагандистській» справі дійсно ключовою постаттю є особа невгамовного заводіяки або ініціатора і підбурювача в одній особі.

Але головне джерело натхнення ми шукали не скільки в яскравій особистості Джона Барлоу, якому ми справедливо присвятили цю монографію. Навіть не в його запальних текстах слід шукати сенс кіберправа, інформаційного права, або *lex electronica*.

Правду про нове право треба відстежувати навіть не в Америці чи Канаді, хоча досліджуваний концепт має саме заокеанське походження.

Ця правда навіть не прихована у темряві загадкового віртуального кіберпростору.

Вона в нас самих, у «чорній скриньці» природного розуму. Насамкінець — вона в нашій рішучості дати відсіч усім викликам часу, вирішити власні болісні біди і проблеми.

Чужого нам не треба, але і свого не віддамо.

Не здамо свій живий здоровий глузд на поталу чужий штучній розсудливості!

Своїм же для нас сьогодні стає увесь глобальний світ — принаймні те, що постає органічним, синхронним як з індивідуальним для кожного з нас, так і з нашим власним громадським часом-простором.

Незалежно від того, чи називаємо ми наш час «епохою інформації» (*Age of Information*), «мобільною ерою» (*Mobile Era*), «епохою нових медіа» (*New Media Age*) або «епохою роботів» (*Robot Age*), ми, здається, переконані, що визначення технологічної сутності нашої

[1] Щоправда, ми іноді сповзатимемо мимохіть до законодавчої проблематики. Що робити, нам роками втлумачували, що позитивне право — це найвищий ступінь втілення юридичної конкретності. Опанувати філософську конкретність важко.

доби допоможе нам краще зрозуміти напрям її майбутнього — а, отже, і нашого власного[2].

Ми навіть не помічаємо як теперішній час швидко переливається у майбутній: «Четверта промислова революція, або Індустрія 4.0, — це сучасна епоха інновацій, заснована на передових технологіях, що радикально трансформують усі сфери, сектори та галузі економіки. Відбувається становлення нового типу промислового виробництва, який ґрунтується на так званих великих даних (*Big Data*) та їх аналізі, повній автоматизації виробництва, технологіях віртуальної та доповненої реальності тощо… Краудсорсинг, шерінгова економіка, біотехнології, робототехніка, хмарна інфраструктура, Інтернет і штучний інтелект — це не майбутнє, а сьогодення»[3]. Ця революція рішуче стирає межі між фізичними, цифровими й біологічними сферами. Наш світ XXI сторіччя змінюється надто швидко[4].

Саме тому не можна пробаламкати, проґавити свого.

Все має бути Україною як і Україна має стати Всім!

[2] Vallor, S. Technology and the virtues: A philosophical guide to a future worth wanting. New York: Oxford University Press, 2016. P. 3.

[3] Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 2 (119). С. 91.

[4] Завальний А. М. Інновації юридичної освіти: осмислення, виклики, перспективи. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 4 (109). С. 116.

Вступ
Необхідність виходу дослідження *LEX ELECTRONICA* на найвищий світоглядний рівень

Необхідність саме філософського дослідження заявленої проблематики зумовлена глибокими трансформаціями, які цифровізація, розвиток штучного інтелекту, великих даних, платформної економіки та різних глобальних інформаційно-комунікаційних мереж спричинили в соціальній реальності. Традиційні юридичні підходи, що сформувалися в умовах індустріального суспільства, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення й регулювання нових суспільних відносин. Відтак постає потреба не лише в модернізації окремих правових інститутів, а й у перегляді світоглядних засад осмислення права.

Такий перехід означає відмову від розуміння права виключно як системи норм, що регулюють поведінку людей, та осмислення його як складного соціально-інформаційного феномена, який функціонує в умовах взаємодії людини, цифрових технологій, алгоритмів, платформ і глобальних інформаційних потоків. У сучасному інформаційному суспільстві право все тісніше пов'язане з регулюванням цифрової ідентичності, персональних даних, алгоритмічного управління, кібербезпеки, цифрового суверенітету, платформної влади та етичних аспектів застосування штучного інтелекту. Ці явища виходять за межі класичної юридичної проблематики й потребують міждисциплінарного підходу.

Новий світоглядний рівень дослідження передбачає інтеграцію у юридичну науку досягнень філософії інформації, цифрової етики, соціології інформаційного суспільства, когнітивних наук, теорії складних систем і теорії комунікації. Це дає змогу розглядати право не ізольовано, а як елемент інформаційної екосистеми, де правові норми взаємодіють із технологічними архітектурами, алгоритмами та цифровими платформами.

Особливого значення набуває також переосмислення основних антропологічних засад права. Якщо класична правова теорія виходила з уявлення про автономного раціонального суб'єкта, то інформаційне суспільство формує новий тип суб'єктності, коли людина

постійно взаємодіє з цифровими системами, а окремі управлінські та комунікативні функції дедалі частіше виконують алгоритми штучного інтелекту. Це актуалізує питання про межі автоматизації правозастосування, відповідальність автономних систем, гарантії людської автономії та захист фундаментальних прав у цифровому середовищі.

Крім того новий світоглядний рівень необхідний для переходу від реактивної моделі правового регулювання до проактивної. Правознавство, як і законодавство, має не лише реагувати на вже існуючі технологічні зміни, а й прогнозувати можливі ризики та формувати принципи розвитку цифрового суспільства відповідно до цінностей демократії, верховенства права, людської гідності, свободи, справедливості та інформаційної безпеки.

Проблематика електронного права — не вузька, галузева проблема, а комплекс актуальних питань багатьох сфер суспільного життя, що стрімко цифровізуються. Сучасні західні дослідники справедливо підкреслюють, щосьогодні експоненційне зростання технологічних можливостей і продуктивності відбувається одночасно з широкомасштабною економічною стагнацією, виснаженням природних ресурсів Землі та зростанням екологічної нестабільності. Глобальне інформаційне суспільство, створене завдяки масштабній мережі електронних комунікацій з безпрецедентною пропускною здатністю та обчислювальними можливостями, справді виникло. Проте, «всупереч очікуванням утопічного чи антиутопічного *нового світового порядку*, інформаційна доба знаменує дедалі більшу геополітичну невпорядкованість і поглиблення розколів у суспільному просторі»[5].

Отже, необхідність виходу дослідження правових систем інформаційного суспільства на новий світоглядний рівень обумовлена не лише появою нових об'єктів правового регулювання, а й фундаментальною зміною самої природи соціальної реальності, новими викликами, які постають перед людством. За цих умов юридична наука має перейти від вузьконормативного аналізу до комплексного філософсько-правового осмислення права як одного з ключових механізмів організації та гуманітаризації інформаційного суспільства.

[5] Vallor, S. Technology and the virtues: A philosophical guide to a future worth wanting. New York: Oxford University Press, 2016. P. 5.

Саме такий підхід створює методологічні передумови для формування адекватної правової системи цифрової епохи.

Розгортати вже у вступі всі ідейно-теоретичні засади дослідження предмета нашої роботи вбачається методично невірним. Це буде докладно з'ясовано в першому розділі монографії.

Але доцільним вбачається виокремлення найбільш впливових для концепту цієї роботи філософських концепцій, з огляду на статус цієї монографії як філософсько-правового дослідження.

Як справедливо зазначає Лучано Флоріді (*Luciano Floridi*), автор філософії інформаційного універсуму або інфосфери (*infosphere*), яка поступово поглинає всі інші простори, «ми є свідками не просто епохи змін, а зміни самої епохи».

Саме тому дослідження правових систем не може залишатися в межах класичної нормативістської парадигми, оскільки сама соціальна реальність функціонує в умовах інфосфери, де цифрові технології стають середовищем людського буття.

У концепції класика філософії інформаційного суспільства Мануеля Кастельса (*Manuel Castells*), найбільш послідовно викладаються ідейні засади нової парадигми права, що формується під впливом *lex electronica*. Він прозорливо зазначив, що інформаційне суспільство постає новим типом соціальної організації, де мережі стають визначальним механізмом влади, комунікації та управління.

За таких умов право також має переосмислюватися як елемент мережевого соціального порядку, а не лише як система нормативних приписів.

Нарешті, до фундаторів нової філософії кіберпростору варто віднести Крістіана Фукса (*Christian Fuchs*), автора аксіологічного вчення «критичної цифрової етики», який стверджував, що «цифрові технології формуються суспільством і водночас самі формують суспільство».

Отже, право не може розглядатися лише як інструмент регулювання цифрових технологій, воно саме трансформується під їхнім впливом, що вимагає нового світоглядного й методологічного підходу до дослідження правових систем.

Таким чином вже на основі цих трьох тез можна логічно довести, що правові системи мають досліджуватися на новому світоглядному рівні, а не лише в межах класичної нормативної чи інституційної юриспруденції.

Підкреслимо головне застереження, яке слід зробити щодо філософських учень, що нас надихають. Дійсно, інфосфера — це віртуальний простір, проте аж ніяк не віртуальний суб'єкт пізнання. Людину епохи інформаційного суспільства нерідко називають *Homo digitalis* або *Homo informaticus*, вказуючи на її залежність від цифрових технологій, інформації та глобальних комунікацій. Однак статусу «людини розумної» (*Homo sapiense*) нас ще ніхто офіційно не позбавляв. Суб'єкт правової діяльності, як і суб'єкт правового філософствування (причому в одній особі), безумовно є живою, розумною істотою, «природною», а не «штучною» людиною, що діє в конкретно-історичному контексті.

Отже, включеність людини в Інфосферу, не виключає її присутність у культурному Хронотопі як особливому, культурному універсумі за М. М. Бахтіним. Саме це виступає головним аргументом на користь того, що дане дослідження *lex electronica* просто приречене бути філософсько-правовим.

На жаль, сучасна теорія держави і права, з усіма її родовими плямами юридичного позитивізму марксистсько-ленінського ґатунку, не здатна до таких світоглядних узагальнень.

Найістотнішою, з герменевтичної точки зору, рисою теорії держави і права є її послідовна саєнтованість, що має розумітися як причетність методологічних засад цієї науки до такого вчення, як саєнтизм або сцієнтизм (від лат. *scientia* — знання, наука). Представники цього підходу абсолютизують універсальність наукового методу, заперечують можливу альтерверсійність умоглядної або спекулятивної (від лат. *speculatio* — відстежування, споглядання, викриття) філософії науковим теоріям та позитивістськи зазіхають на світоглядну зверхність емпіричної науки. Водночас слід визнати, що якоїсь єдиної для всіх часів та народів «загальної теорії держави і права», подібної до механіки Ньютона, насправді не існує.

Не існує й універсальної філософії права, але існує філософський метод, який дійсно, насправді є загальним, бо не має тих галузевих предметних обмежень, у які затиснута наукова теорія права.

Це зауваження є доцільним у контексті визначення стильових особливостей монографії. Стиль не є результатом лише намагань прояву творчої самобутності та власного оригінального світобачення з боку авторів чи їхніх смакових забаганок. Філософствування неможливе без ціннісних інтенцій і саме їх застосування відрізняє теоретико-науковий стиль від практично-філософського.

У нашій монографії індивідуалістичний, особистісний вимір філософського знання проявляється через запровадження певних епіграфів у формі дослівних цитат або парафразу певних думок. Вони наводяться на початку кожного розділу і параграфа і підлягають стислому тлумаченню переважно у філософсько-есеїстичному стилі. Призначення цих епіграфів прозоре — налаштувати читача на попереднє самостійне осмислення порушеної в розділі чи підрозділі проблематики.

* * *

Підсумовуючи короткий огляд ідейних засад даного дослідження (докладному їх обґрунтуванню по суті присвячений весь перший розділ), необхідно принципово окреслити його телеологію або цілепокладання.

Об'єктом дослідження слід визначити процес формування *lex electronica* як складової нового транснаціонального правопорядку, що регулює відносини, які виникають у процесі здійснення електронної комерції, урядування та правосуддя.

Предметом — філософсько-теоретичні засади *lex electronica*, яка інституалізується в процесі діджитал-трансформації *нової lex mercatoria* в кіберпросторі[6].

Таким чином, *кінцевою метою даної роботи* є з'ясування філософсько-теоретичних засад *lex electronica* (концепту або основної ідеї, базових аксіом та гіпотез, системи понять та категорій, що відображають основні закономірності функціонування цього правового утворення) задля розробки філософської методології подальших конкретних науково-правових досліджень у межах окресленого об'єкта.

Отже, монографію присвячено з'ясуванню філософсько-правових засад *lex electronica*, що формується в рамках транснаціонального правопорядку.

Безумовно важливим завданням, яке поставили перед собою співавтори, є подолання певного термінологічного хаосу, що утворився в доктрині з проблематики інформаційного суспільства та права.

Автори виходять із того, що як гранично узагальнене поняття *lex electronica* охоплює *lex informatica*, *lex networkia*, *lex AI,* але змістовно лише частково перехрещується з поняттям *нової lex mercatoria.*

[6] Тут і далі поняття «діджитал-трансформація», «діджиталізація», «цифрова трансформація», «цифровізація» вживаються як синоніми.

Необхідно підкреслити, що назріла необхідність перейти від огляду протилежних позицій та еклектичного їх узагальнення, що переважно здійснюється на сторінках періодичних науково-правових видань, до якісного нового, філософського рівня осмислення проблеми. Цього не зробити без чіткого визначення однозначної світоглядної, аксіологічної та методологічної позицій.

* * *

Задум будь-якого дослідження визначається певними вихідними припущеннями — спростовними гіпотезами та неспростовними аксіомами.

У цій монографії принципового презюмується наступна ідея: цифрова трансформація змінює не лише окремі сфери суспільного життя і не тільки технічні способи реалізації вже відомих правових відносин. Вона поступово змінює саму соціальну реальність, у межах якої виникає, функціонує та осмислюється право. Саме тому питання про *lex electronica* не може бути зведене лише до пошуку нових юридичних дефініцій, удосконалення інформаційного законодавства чи механічного перенесення традиційних правових конструкцій у цифрове середовище.

Перед сучасною філософсько-правовою думкою постає більш складне завдання — з'ясувати, чи достатніми залишаються ті світоглядні передумови, на яких упродовж тривалого часу ґрунтувалося класичне розуміння права?

У цьому контексті *lex electronica* вже не постає простою сукупністю правил, що регулюють електронну комерцію або публічну поведінку суб'єктів у кіберпросторі. У гранично широкому, філософсько-правовому значенні це поняття порушує питання про формування нового типу нормативності — такої, що виникає на перетині права, технології, алгоритмів, цифрових платформ, глобальних мереж і транснаціональних форм соціальної взаємодії. Саме тому *lex electronica* розглядається нами як складова глобальної трансформації правопорядку, пов'язаної з діджиталізацією всієї системи права та виникненням нових форм транснаціонального правового регулювання.

Водночас принципово важливо не впасти в іншу крайність, — перетворивши технологію на новий абсолют і приписавши алгоритмам здатність самостійно визначати те, що є справедливим або правомірним і тому гідним виконання. Інформаційна інфраструктура

може змінювати механізми реалізації права, але вона не скасовує питання про його ціннісні засади. Алгоритм може обчислювати ймовірність, прогнозувати поведінку, оптимізувати рішення та встановлювати кореляції, однак питання про добро і зло, свободу і рівність, права і обов'язки, розумність і гідність, справедливість і відповідальність залишається питанням людського природного розуму. Саме тут проходить принципова межа між штучною розсудливістю технологічної системи та живим людським судженням.

Тому центральний об'єкт цієї монографії — не абстрактні електронні відносини, цей об'єкт наскрізь гуманітаризований — найістотнішою складовою таких відносин є не електронна технологія сама по собі, а людина, яка вступає з нею у взаємодію. Ми принципово виходимо з того, що людина залишається суб'єктом права навіть тоді, коли її навколишній світ дедалі більше занурюється в Інфосферу, а значна частина її соціальних дій опосередковується цифровими платформами, мережами та системами штучного інтелекту. *Homo digitalis* не перестає бути *Homo sapiens*. Саме ця обставина визначає гуманістичну межу будь-якої концепції цифрового права, зокрема й запропонованої нами.

Звідси випливає і головний методологічний задум дослідження. Філософія права в умовах цифрової трансформації не повинна конкурувати з юридичною наукою у виробленні ще більш деталізованих нормативних конструкцій. Її завдання полягає в іншому: виявляти приховані світоглядні передумови правових концепцій, ставити під сумнів їхню очевидність, встановлювати межі застосування та шукати нові категоріальні засоби для осмислення реальності, яка швидко змінюється. Саме тому запропонована в монографії методологія діалектично поєднує онтологічний, епістемологічний та аксіологічний виміри дослідження.

Цим пояснюється і свідомо обраний характер самої роботи.

Головним методологічним підґрунтям філософської концепції, розгорнутої в роботі, є новітні ідеї постмодерністського вчення європейського правового інтерпретивізму, а також інші вчення, де право розглядається як соціальний інститут, що зазнає трансформації під впливом алгоритмічної раціональності.

Монографія не претендує на створення остаточної й завершеної теорії *lex electronica*. У ситуації, коли технологічні зміни відбуваються швидше, ніж усталюються відповідні правові конструкції, претензія на остаточність була б методологічно сумнівною. Завдання

монографії скромніше й водночас амбітніше: окреслити філософсько-правове поле, у межах якого така теорія може бути сформована; запропонувати систему базових понять і вихідних ідей; визначити аксіологічні та методологічні координати подальшого дослідження.

Отже, слід зауважити, що дослідженню підлягають надзвичайно динамічні процеси. Навіть у процесі написання монографії неодноразово з'являлася інформація про створення принципово нових інформаційних технологій, у тому числі й мілітарних, що вимагало нового переосмислення раніше зроблених філософських інтенцій та наукових висновків. Є всі підстави вважати, що після видання ця монографія з плином часу досить швидко «фізично» застаріє щодо емпіричної аргументації. На нашу думку, відносно довготривалий ефект матиме сама застосована філософська методологія, яка поєднує водночас, не тільки онтологію і епістемологію, а й аксіологію, яку від часів І. Канта вважають «практичною філософією» (*praktische Philosophie*). Сподіваємось, що «морально» ця праця ще довго зберігатиме свою актуальність.

У контексті таких намагань *lex electronica* в цій роботі виступає не тільки предметом дослідження, а й своєрідним інтелектуальним викликом. Її значення полягає не лише в тому, наскільки повно вона наразі описує існуючі цифрові правовідносини. Значно важливішою є її евристична здатність поставити під сумнів межі традиційного юридичного мислення і примусити право шукати себе в новій соціальній і технологічній реальності.

У цьому сенсі початкова теза монографії про цінність ідей, яка не зводиться до їхньої істинності, набуває цілком конкретного філософсько-правового змісту. Ідея *lex electronica* може бути неповною, дискусійною, суперечливою або навіть такою, що потребуватиме подальшого принципового перегляду. Проте саме її здатність ревізувати усталені уявлення про джерела права, межі юрисдикції, природу нормативності, роль держави, автономію людини та співвідношення природного і штучного розуму робить її концептуально значущою.

Якщо традиційна теоретична юриспруденція переважно запитує *яким є право*, то філософія права цифрової доби змушена поставити складніше питання: *яким право має бути, коли істотно змінюється сам світ, у якому воно виникло та існує*. І, зрештою, *що має залишитися незмінним у праві, якщо змінюється майже все навколо людини.*

Саме пошуку відповідей на ці питання і присвячене все подальше дослідження. Під час його розгортання автори постійно орієнтувалися на наступну настанову: не технологія повинна визначати людину, а людина — межі допустимого використання технології. Не алгоритм має стати мірилом права, а право — залишатися ефективним, а іноді єдиним засобом гуманізації алгоритмічного світу. І якщо *lex electronica* справді є одним із виявів нового правопорядку, то його легітимність зрештою визначатиметься не технологічною досконалістю, а тим, наскільки він здатний зберегти людську гідність, свободу, справедливість і відповідальність у світі, де все більше рішень приймається за участю машин.

У цьому, зрештою, і полягає головна інтенція нашої монографії: *не пристосувати людину до нового цифрового права, а знайти таке розуміння інноваційного права, яке залишатиметься правом для людини.*

І на завершення — декілька думок щодо практичної значущості здійсненої роботи для всіх співавторів і залучених до її створення закладів та установ.

Ця монографія є наочним прикладом продуктивності співробітництва освіти і науки.

Офіційно ця робота складає значеннєве ядро звіту про виконання фундаментальної науково-дослідної роботи «Проблеми праворозуміння, правотворчості та правореалізації в умовах глобалізації та цифрової трансформації», що здійснена у Київському національному НЕУ імені Вадима Гетьмана у 2021 — 2025 рр. (керівники роботи Кузьменко О. В., Шульженко Ф. П.; Державний реєстраційний номер: 0121U112248).

Фактично під час її написання враховувалися результати виконання спорідненої теми науково-дослідної роботи «Вплив євроінтеграції та діджитал-трансформацій на розвиток приватного права України» у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України у 2021–2025 роках (керівник роботи: Білоусов Ю. В.; Державний реєстраційний номер: 0121U100028). До речі, саме цим зумовлена особиста участь співробітників науково-дослідного інституту як співавторів та рецензентів у процесі створення цієї монографії.

Сподіваємось, що приклад такої співпраці гідний поширення і на інші навчальні заклади і наукові установи і отримує подальше втілення по всій країні. Це надзвичайно важливо, адже саме таке партнерство дає змогу повною мірою відновити фундаментальний

принцип науковості освіти, відповідно до якого освітянин має інтелектуально надихатися, поглиблювати професійну компетентність і вдосконалювати методичну майстерність через постійне звернення до скарбниці наукового знання.

Історичним прототипом сучасної моделі єдності освіти і науки стала Берлінська університетська реформа 1809–1810 років, здійснена під впливом концепції Вільгельма фон Гумбольдта. Заснований 1810 року Берлінський університет інституційно закріпив принцип *Einheit von Lehre und Forschung — єдності викладання і наукового дослідження*, який згодом став одним із фундаментальних принципів європейської освітянської традиції.

Але задовго до цього, у 1632 році на основі Київської братської школи та школи при Києво-Печерському монастирі сформувалася Києво-Могилянська академія як рання українська модель інтелектуальної спільноти, де освіта була пов'язана не лише з поширенням догматів Церкви, а й з виробництвом та осмисленням принципово нового, наукового по суті, знання**.**

Тільки так, через системне впровадження принципу науковості, всі без винятку викладачі в нашій країні підтвердять статус справжніх науково-педагогічних працівників, як того вимагає культурно-історична традиція Європи, до якої ми обов'язково маємо повернутися після довгих блукань у лабіринті авантюрних експериментів наосліп у радянському та пострадянському ментальних просторах.

КРУПЧАН Олександр Дмитрович,
радник при дирекції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України

Розділ 1

Методологія дослідження: дороговказний потенціал світоглядного знання

Філософія — це компас, що визначає напрямок мислення, тоді як наука — лише карта, яка деталізує вже обраний шлях. Без філософії наука знає «як», але часто губиться у відповіді на запитання «навіщо».

Це не цитата відомого автора —
а положення, що сформулював *ChatGPT*
у відповідь на запит автора[7].

Цифровізація усіх сфер суспільного буття черговий раз реанімує дилему вірувального компонента суспільної свідомості і фундаментального знання, філософії і науки. У новоствореному віртуальному просторі надзвичайно актуалізуються саме метафізичні питання, які, нібито, вже були вирішені, якщо не в часи Античності, то точно в епоху Відродження чи Просвітництва. Однак ми ніби повертаємось до відправної межі філософствування.

У нову інформаційну епоху виникає спокуса передати штучному інтелекту саму концептуалізацію Всесвіту. Здається, можна імітувати все — навіть людську мудрість. Невже не бентежить те, що таким чином відбувається підміна віртуального об'єкта віртуальним суб'єктом? Хіба таким уявлялося нам здолання суб'єкт-об'єктного дуалізму теоретичного пізнання, цього вічного есхатологічного «гріха відпадіння янголів від Бога»?

Без філософського переосмислення цих доленосних процесів, учасниками яких постали новітні соціальні феномени, без інноваційних світоглядних і методологічних позицій нам не обійтися.

[7] ChatGPT. Відповідь на запит автора щодо співвідношення науки та філософії. OpenAI, 16 серпня 2026 р.

§ 1.1. Юснатуралістичний характер загальної методології дослідження правових систем інформаційного суспільства

«Люди мислять стадом. Стадом же вони божеволіють, а до свідомості приходять повільно й поодинці»

Чарльз Маккей (1814–1889),
шотландський поет

Вихідною тезою даного дослідження є твердження про те, що суто наукове пізнання проблематики діджитал-трансформації сучасного права і зокрема таких правових новоутворень, як *lex mercatoria* та *lex electronica,* не уявляється можливим без з'ясування філософських засад цієї проблематики. За рахунок застарілої, консервативно-звичної, загальновизнаної наукової парадигми цієї принципово нової проблематики не розв'язати.

Величезна масштабність і, головне, якісно нова концептуалізація сучасного права вимагають розробки принципово нових світоглядних підходів для організації спеціальних науково-правових пошуків у цьому напрямі. Будь-яка наукова революція починається на гранично загальному, філософсько-парадигмальному рівні через кардинальну зміну самого способу мислення, а не шляхом кадрової перестановки домінуючих наукових шкіл.

Тому уявляється передчасним і методологічно помилковим розгортати таке дослідження в площині конкретно-наукової, суто прикладної дослідної роботи і намагатися відразу перестрибнути прірву фундаментальної незавершеності питання модернізації права в умовах інформаційного суспільства і тотальної цифровізації всіх сфер суспільного буття.

Перед тим, як перейти безпосередньо до з'ясування суті світоглядного перевороту, що відбувається у правосвідомості на сучасному етапі глобальних трансформацій суспільства необхідно зробити важливе в методологічному плані застереження про те, що

філософія по багатьох параметрах принципово відрізняється від науки. Головні такі розбіжності пролягають у координатах: суб'єктивної або об'єктивної налаштованості, логічної або емпіричної доказовості, переважної розсудливості вчених та тенденційної аксіологічності філософів[8].

Філософія відіграє принципову роль для юриста, навіть позитивістські орієнтованого на наукову раціональність і схильного розглядати позанаукові форми знання як маргінальні або контркультурні. Це так, бо заперечення філософії — теж філософія, хоча з істотним застереженням — така «любо-мудрість» фатально деструктивна.

Проте значущість філософського знання не вичерпується функцією постачання вихідних аксіом чи інтелектуальних моделей для подальшого наукового відтворення. Головна цінність філософії полягає в тому, що вона формує саму парадигму (спосіб) мислення і таким чином визначає ментальні засади, в межах яких здійснюється будь-яке правопізнання, правоутворення та правореалізація.

Водночас справжня, юснатуралістична, філософія постає не лише теоретичним фундаментом, а й особливим типом інтелектуальної діяльності, що втілює в правову дійсність ідею природного права на свободу думки і слова. У цьому сенсі вона виходить за межі інструментального значення для науки, утверджуючи автономію мислення та критичну рефлексію як невід'ємні умови і наукового, і правового дискурсу.

Це дозволяє визначитися в тому, що *головна методологічна настанова авторського колективу монографії — це філософія природного права, що протистоїть юридичному позитивізму*. Саме цей світоглядний вибір, на думку авторів, має забезпечити експлуативність і праксеологічність запропонованої філософської концепції.

Отже, філософія є не позитивним, відчуженим науковим знанням, а особливою формою самореалізації людини, «бо мати власну філософію — це невід'ємне природне право кожної людини, а вибір способу філософствування — прояв фундаментальної свободи думки та совісті»[9]. Однак це жодним чином не заперечує надзвичайної методологічної значущості філософії для науки, яка, власне, і обумов-

[8] Козюбра М. І. Практична філософія права: монографія. Київ : «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. С. 38–52.

[9] Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння : підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2019. С. 9, 23.

лює необхідність зосередження уваги на цій відправній точці даного дослідження.

Передусім варто зазначити, що філософські теорії як концепти особливої, відмінної від науки форми пізнання найчастіше не піддаються ні верифікації, ні фальсифікації, принаймні вони не можуть бути вичерпно зведені до цих емпіричних процедур.

На думку Карла Поппера, яку він розгорнув у своїй відомій праці «Відкрите суспільство та його вороги»[10], жодна філософська система не може бути ані остаточно доведена, ані спростована шляхом зіставлення з об'єктивною предметною реальністю[11].

Це так, бо всі без винятку філософські рефлексії відбуваються у принципово іншій, виключно віртуальній умоглядній реальності. Вони за своєю природою не схильні здійснювати пряму (вульгарно-ідеологізовану) експансію в дуалістичний суб'єкт-об'єктний простір людської діяльності, а впливають на свідомість представників певної наукової спільноти через формування об'єднуючої їх світоглядної парадигми мислення. (менталітету).

Починається таке теоретичне конструювання з утворення та впорядкування системи загальної аксіології, яка делегує певні цінності у якості аксіом, що не підлягають емпіричній перевірці як вихідні, несуперечливі між собою, загальні неспростовні гіпотези, що не верифікуються звичайним способом у рамках наукової теорії, а найчастіше приймаються виключно на віру (і саме через це і постають суто філософічними).

Саме з цих філософських «несумнівних» припущень крок за кроком і виводиться відповідно до арістотелевої логіки дедукції відповідна наукова теорія, яка, своєю чергою в зворотному порядку емпірично перевіряється за індуктивною логікою Френсіса Бекона. Цей рух завершується на верхівці цієї теоретичної конструкції, не торкаючись її вихідних аксіом, бо в цьому вже немає жодної необхідності. Насправді такий колоподібний рух ідей та фактів і є складним способом перевірки вихідних загальних («генеральних») гіпотез. Якщо такий цикл відбувся без порушень правил дедукції та індукції,

[10] Карл Поппер Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1994. 444 с.

[11] Шепетяк О. Карл Поппер і проблема наукової віри. *Філософія гуманітарного знання: після Вільгельма Дільтея.* Матеріали наукової конференції 16–17 жовтня 2009 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 169–171.

то вважається, що первісна гіпотеза, яка спочатку приймалася виключно на віру, врешті-решт успішно пройшла раціональну перевірку і тим черговий раз підтверджує легітимність загальновизнаної певними науковцями філософської парадигми мислення, з якої, власне, й були запозичені відповідні аксіоми. Ця логіка діє до тих пір, поки не виникає криза цієї пануючої парадигми, зміна якої знаменує чергову «наукову революцію» (Томас Кун)[12]. На те ж саме, до речі, постійно натякають індуктивно налаштовані англійці, коли стверджують, що «перевірка пудингу полягає у його поїданні = *the proof of the pudding is in the eating*»[13].

Саме тому не варто виявляти переваги філософського осмислення сучасного права над суто науковим (позитивно-правовим), кожне з них є більш доцільним в межах поставлених дослідницьких завдань. Однак з'ясування докорінних змін у праві, що відбуваються у сучасному інформаційному суспільстві, не можна підміняти вивченням з позицій юридичного позитивізму суто юридико-технічної чи технологічної проблематики, яка сьогодні нібито висувається на перший план.

Отже, цей короткий екскурс у епістемологію філософії науки необхідний не тільки для того, щоб підкреслити те, що аналіз будь-яких науково-правових проблем має починатися зі з'ясування філософських засад певних теорій, у рамках яких таке дослідження відбувається. Для нашого дослідження це має подвійну значущість, бо, як свідчить попередній огляд філософської літератури з цієї проблематики, абстрактна умоглядність («віртуальність») сучасних філософсько-правових рефлексій нестримно зростає у геометричній прогресії, що є не дивним для філософії «права віртуального простору»[14].

Надзвичайно персоналізований у порівнянні з наукою, особистісний характер філософствування переконливо виправдовує вражаючий масштаб залученості вітчизняних вчених до правового напряму філософських досліджень. І це не дивно, бо не лише правова дійсність приваблює професійних філософів, а і будь-яка науково-правова

---

[12] Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.

[13] *Cambridge Dictionary*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proof-of-the-pudding-is-in-the-eating.

[14] Присяжнюк Олександр Анатолійович. Основи концепції правового регулювання інтернет-відносин в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2007. 163 арк.

тематика неминуче виводить на найвищий, філософський рівень узагальнення. Таким чином поряд з істотними розбіжностями обумовлюється і системна єдність науки і філософії. Так, поряд з такими провідними філософами права, як Козловський А. А., Козюбра М. І., Костицький М. В., до вітчизняних дослідників, які за часи незалежної України різною мірою вивчали філософсько-правову проблематику, слід віднести таких юристів та філософів, як: Бабкін В. Д., Балинська О. М., Бандура О. О., Баумейстер А.О., Бачинін В. А., Бєлов Д. М., Біленчук П. Д., Братасюк В. М., Бублик С. А., Вовк В. М., Гаврилюк Р. О., Ганьба О. Б., Гвоздік О. І., Головатий С. П., Горобець К. В., Григоренко Є. І., Громовчук М.В., Гуренко-Вайцман М. М., Гусарєв С. Д., Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Дудченко В. В., Жданенко С. Б., Жоль К. К., Заінчковський М.Л., Зборовська Л. А., Капустіна Н. Б., Качур В. О., Костенко О. М., Крисюк Ю. П., Кравець В. М., Кузнєцов В. І., Луцький І. М., Максімов С. І., Мандрагеля В. А., Марченко О. В., Мащенко С. Т., Меленко С. Г., Мережко О. О., Мірошніченко В. І., Огороднюк І. В., Олексюк М. М., Островська Б. В., Павлишин О. В., Панов М. І., Патей-Братасюк М. Г., Передерій О. С., Плавич В. П., Попсуєнко Л. О., Присухін С. І., Пролєєв С. В., Рабінович П. М., Рабінович С. П., Сємко М. О., Симон Ю. С., Сироваць кий В.І., Сливка С. С., Тімуш І. С., Токарська А. С., Тищик Б. Й., Тихоміров О. Д., Фальковський А. О., Фурса С. Я., Фурса Є. І., Цимбалюк М. М., Цуркан-Сайфуліна Ю. В., Чижевський Д. І., Чміль Б. Ф., Шаблевська І. Ю., Шмоткін О. В., Ященко В. А. і багато-багато інших дослідників.

Таким чином, *ще однією з найістотніших методологічних особливостей даного дослідження є те, що воно здійснюється в межах традиції філософії права і претендує на статус фундаментальної, теоретико-правової роботи.*

Розв'язати питання визначення філософсько-правових засад *lex electronica* на рівні суто наукового дослідження догматичним методом через аналіз відповідного законодавства та зокрема змісту легальних дефініцій не уявляється можливим. Це так, бо позитивно-правове визначення поняття філософії та пов'язаного з ним предикату «філософський» просто не існує.

Значеннєву мізерність та синонімічну нужденність демонструють подібні спроби офіційного тлумачення іменника «філософія» та похідного від нього прикметника, що здійснюють судові органи.

Такий показовий приклад репрезентований в інтерпретаційній практиці Європейського суду з прав людини (англ. *European Court of Human Rights*, фр. *Cour européenne des droits de l'homme — ECtHR*). Наприклад, у рішенні в справі «Кемпбелл і Коузенс проти Об'єднаного Королівства» (*Campbell and Cosans v. United Kingdom*) від 25 лютого 1982 р. Європейський суд з прав людини був змушений визнати, що прикметник «філософський» непридатний до вичерпного визначення (*it is not capable of exhaustive definition*). На думку Суду, це так передусім тому, що слово «філософія» (*philosophy*) має багато значень: воно використовується для натякання на повноцінну систему думки (*a fully-fledged system of thought*) або на погляди на більш-менш тривіальні питання (*views on more or less trivial matters*)». Суд поділяє позицію, що не можна дотримуватися цих двох крайніх трактувань. Тому Європейський суд з прав людини перейшов від визначень цього загального поняття до виокремлення найбільш істотних складових його змісту. Зокрема, вираз «філософські переконання» (*philosophical convictions*) у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (*the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) і зокрема її ст. 17 Страсбурзький Суд визнав таким, що відповідає сутності поняття «переконання, що потребують захисту», за наявності трьох умов[15].

По-перше, якщо *philosophical convictions* є переконаннями, що заслуговують на повагу в «демократичному суспільстві» (*are worthy of respect in a «democratic society»*). Отже, правомірною, з позиції права прав людини, буде та філософія, яка не оцінюється на рівні громадської свідомості як тоталітарна або авторитарна, і якщо вона об'єктивно не містить тверджень про свою абсолютну істинність або винятковість і категорично не заперечує права на існування протилежних філософських поглядів.

По-друге, якщо така філософія не містить переконань, «несумісних з людською гідністю» (*are not incompatible with human dignity*). Це означає насамперед те, що Суд не буде захищати право на такі філософські переконання, у яких проявляється моральне приниження носіїв інших філософських переконань, визнання їх меншовартісними та негідними поваги.

[15] Campbell and Cosans v. the United Kingdom, nos. 751.1/76 and 7743/76, § 33, 25 February 1982, Series A no. 48, (1982) 4 EHRR 293. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57455

ЮРКНИГА
від теорії до практики

Перейти на сайт →